

УДК 339.924

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Череп А.В., д.е.н.

Павленко Н.В.

Запорізький національний університет

Досліджено теоретичні основи процесу інтеграції. Визначено вплив інтеграційних процесів на економіки окремих країн. Встановлено необхідність посилення та подальшого розвитку інтеграції. Зазначено роль інтеграційних процесів у розвитку України та її місце у світовому суспільстві.

Ключові слова: інтеграція, ринкова економіка, міжнародні відносини, світове господарство, глобалізація, міжнародна організація

The theoretical bases of the integration process are researched. The effect of the integration processes in the economies of individual countries is defined. The necessity of strengthening and further development of integration is evaluated. The role of the integration processes in Ukrainian development and its place in the global society are defined.

Keywords: integration, market economy, international relations, world economy, globalization, international organization.

Актуальність проблеми. Найважливішою ознакою сьогоденної дійсності є інтенсивний розвиток інтеграційних процесів на різних рівнях. Економічна взаємозалежність держав, інтернаціоналізація продуктивних сил сприяють розвитку інтеграційних процесів в економіці. Основною метою економічної інтеграції як якісно нового і більш складного етапу інтернаціоналізації господарських зв'язків є більш тісне співробітництво і взаємопроникнення окремих національних господарств, забезпечення умов концентрації виробництва.

Важливість урахування інтеграційних, глобалістичних процесів для України визначається дією взаємопов'язаних факторів. В умовах посилення процесів глобалізації та інтернаціоналізації, поглиблення міжнародного поділу праці, транснаціоналізації виробничої діяльності важливим для України є розробка власного оптимального механізму входження у світове конкурентне середовище, орієнтованого на забезпечення економічного розвитку та реалізацію національних інтересів країни.

На нашу думку, складність проблеми інтеграції України в глобальне конкурентне середовище полягає в необхідності інтенсивно розробляти та практично здійснювати відповідну державну політику й одночасно формувати для цього надійне наукове підґрунтя. Принципово важливим є не тільки оптимізувати міжнародні економічні відносини з традиційними та новими партнерами, а й закласти основи для забезпечення стабільної конкурентоспроможності національної економіки в довгостроковому контексті.

Аналіз останніх наукових досліджень. При вивченні економічної природи інтеграційних процесів автор спирався на наукові праці як українських експертів з цієї проблеми (зокрема роботи М. Кизим [6], В. Рибалкін [7], Т. Силін [9]), так і зарубіжних (А. Булатов [1], А. Михайлушкін [8]).

Проблеми інтеграції підприємств та формування інтеграційних структур знайшли своє відображення в дослідженнях багатьох науковців: О.В. Ареф'євої, Є.В. Ленського [1,8] та ін. Так, за визначенням Е.В. Ленського, «інтеграція» — це поглиблення співробітництва суб'єктів управління, їх об'єднання, зміцнення взаємодії та взаємозв'язків між компонентами системи управління [8, с.5].

Теоретичні обґрунтування необхідності економічного інтеграційного процесу у країнах з ринковою економікою були запропоновані ще у 70—80-х роках ХІХ ст. представниками німецької історичної школи — Ф. Лістом, Г. Шмолером, В. Рошером та ін.

У 50—60-ті роки ХХ ст. на проблеми економічної інтеграції звернули свою увагу К. Мейєр, Ж. Рюєф, Р. Шуман, А. Паніч, Е. Бенуа, Ж. Моне, Б. Баласса та багато інших.

Незважаючи на розробку низки теоретичних і практичних вчень щодо вдалого входження до світових процесів, ця проблема не знайшла свого вирішення і потребує подальших досліджень. Особливо важливим та необхідним для України є визначення, вивчення та подолання перешкод до стрімкого та впевненого входження у світове суспільство.

Метою роботи є дослідження теоретичних основ міжнародних інтеграційних процесів та вивчення їх впливу на економічний розвиток країн світу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Характерною рисою сучасного етапу розвитку світової економіки є міжнародна економічна інтеграція. Наприкінці ХХ с. вона стала могутнім інструментом прискореного розвитку регіональних економік і підвищення конкурентноздатності на світовому ринку. Міжнародна економічна інтеграція - це об'єктивний, усвідомлений, спрямований процес зближення, взаємоприспосовування і зрощування національних господарських систем, що володіють потенціалом саморегулювання і саморозвитку [2].

Основною метою економічної інтеграції як якісно нового і більш складного етапу інтернаціоналізації господарських зв'язків є більш тісне співробітництво і взаємопроникнення окремих національних господарств, забезпечення умов концентрації виробництва, в результаті чого є можливість виробництва більш дешевого та більш вдосконаленого продукту.

На нашу думку під інтеграцією потрібно розуміти різні формальні або неформальні інтегровані об'єднання, структури чи формування, які здійснюють спільну діяльність для досягнення загальних цілей.

Можна виділити п'ять основних видів інтеграційних об'єднань:

1. Зона вільної торгівлі.

Скасовуються торгові обмеження для країн-учасниць інтеграційного угруповання і, насамперед, знижуються чи скасовуються взагалі мито. У результаті створюється преференційна зона, що характеризується наявністю в ній умов для вільної від тарифних і кількісних обмежень міжнародної торгівлі товарами і послугами. Угоди про зони вільної торгівлі відповідають сучасній міжнародній зовнішньоекономічній практиці і концепції Всесвітньої торгової організації, які спрямовані на лібералізацію зовнішньої торгівлі і стабілізацію торгової політики країн-учасниць [2].

Існує і ряд негативних моментів, що сповільнюють процес зближення. При створенні зон вільної торгівлі підсилюється конкуренція на внутрішньому ринку, що не завжди впливає на якість і технічний рівень виробів вітчизняної промисловості. Лібералізація імпорту створює серйозну погрозу для національних виробників товарів, збільшує небезпеку банкрутств тих з них, що не витримують суперництва з більш

конкурентноздатними і якісними товарами з-за кордону. Виникає також небезпека закріплення іноземних компаній у промислових структурах країни перебування [9].

2. Митний союз.

Митний союз - це угода двох чи більше держав про скасування зовнішньоторговельних обмежень усередині інтеграційного об'єднання і запровадження єдиного митного тарифу, а так само проведення єдиної зовнішньоторговельної політики у відношенні третіх країн. Це дає можливість регулювати товарні потоки в інтересах розвитку виробництва, експорту і більш повного задоволення імпортного попиту. Якщо встановлюваний на зовнішніх кордонах країн-учасниць митного союзу тариф на який-небудь товар стає вище середньозваженого тарифу, що існував до створення інтеграційного угруповання, то країни-учасниці обмежують зовнішні джерела постачання для розвитку внутрішньосоюзних ресурсів. У випадку встановлення рівня зовнішнього тарифу нижче середньозваженого для країн-учасниць митного союзу останні орієнтуються на ринки третіх країн і, отже, вживають заходів для посилення конкуренції між внутрішніми і зовнішніми виробниками, щоб створити стимули для вітчизняних виробників виготовляти конкурентоздатну продукцію [2].

3. Загальний ринок.

Підписується договір, що охоплює «чотири свободи» перетинання державних кордонів - для товарів, послуг, капіталів і людей. У цьому випадку в інтеграційний процес включаються фактори виробництва і, до деякої міри, координація зовнішньоекономічної політики. Крім того, створення загального ринку вимагає гармонізації багатьох промислових стандартів і правових норм. Особлива увага приділяється системі заходів, що запобігають порушенню норм і регулюють конкуренцію. Проведення політики повинно здійснюватися за умови обов'язкового дотримання країнами-учасницями взаємно погоджених регламентів. У той же час директиви також обов'язкові для виконання державами-членами, але кожній країні надається воля вибору форм і методів їхнього виконання [9].

4. Економічний і валютний союз.

При його досягненні договори про зону вільної торгівлі, митному союзу і загальному ринку доповнюються угодами про проведення

загальної економічної і валютної політики. Наслідком економічного і валютного союзу виступає введення наднаціональних інститутів управління інтеграційним співтовариством - ради глав держав, ради міністрів, центрального банку тощо. Передбачається проведення єдиної валютної політики і введення єдиної валюти [11].

5. Політичний союз.

Подальший розвиток міжнародної економічної інтеграції, з нашої точки зору, може привести до перетворення інтеграційного об'єднання в політичний союз, тобто в конфедеративну державу з усіма наслідками, що випливають, у тому числі, на перетворення наднаціональних органів управління в центральні органи влади з ще більшими повноваженнями. Прообразом політичного союзу може служити Швейцарська конфедерація кантонів [9].

Протягом тривалого часу світогосподарські зв'язки були деформовані розколом світового господарства на дві системи, що ніяк не сприяло інтеграційним процесам. Від цього постраждала вся система світового господарства, але особливо значними з точки зору кінцевого результату, були збитки, що понесені системою, яка складалась з національно-державних господарств з їх планово-директивною економікою. В силу загальної низької ефективності таких господарств, їх військово-промислової орієнтації, взаємодія таких господарств призводила до їх однобічного розвитку і, головним чином, на екстенсивній основі.

Індустріальні країни з сучасною ринковою економікою зацікавлені в поширенні ринків товарів, капіталів та робочої сили. Найважливіше значення для них має не тільки використання в своїх інтересах ресурсів країн раніше ізольованих від всесвітньої системи, але й їх науково-виробничого потенціалу, який здатний (при його конверсії) стати одним з факторів переходу до нової якості економічного зростання [3].

Країни, що переходять від планово-директивної системи до сучасної ринкової економіки, розраховують використати оновлення світогосподарських зв'язків в інтересах економічної реформи. Вхідження в всесвітній ринок в якості його повноправних суб'єктів повинно сприяти створенню ефективних, конкурентоспроможних та соціально орієнтованих національних економік.

Зацікавленість в оновленні світогосподарських зв'язків країн, що розвиваються зумовлена їх інтересом до таких напрямів міжнародного співробітництва, які б сприяли їх перетворенню в нові індустріальні країни, створенню власного сучасного промислового потенціалу та визволенню від тягаря міжнародної кредитної заборгованості.

Тенденція до цілісності світогосподарських зв'язків не виключає їх регіональної структури. Більше того, зв'язки на регіональному рівні — невід'ємна складова системи світогосподарських зв'язків і, по суті, її фундаментом. Спільність інтересів може бути досягнута насамперед на цьому рівні. Тому регіональний рівень створює найбільш сприятливий ґрунт для міжнародного співробітництва та партнерства. При цьому кожна країна самостійно, виходячи з своїх національних інтересів, вирішує проблему поєднання зв'язків на регіональному та міжнародному рівнях. В усіх випадках головним критерієм оптимальності світогосподарських зв'язків є їх вплив на ефективність та конкурентоспроможність національної економіки.

Класичну спробу визначити ефекти створення й відхилення торгівлі в межах ЄС зробив у 1974 р. американський учений Б. Баласса. Він зробив порівняння еластичності попиту на імпорт країн ЄС до створення інтеграційного угруповання з тим же показником після утворення ЄС за галузями. Відповідно до отриманих результатів створення ЄС мало ефект створення торгівлі дуже суттєвих розмірів. Якщо до створення ЄС кожний 1 % зростання ВВП призводив до збільшення торгівлі між країнами на 2,4 %, то після створення ЄС — на 2,7 %. Ефект відхилення торгівлі мав місце тільки в окремих галузях (продукти харчування, напої, тютюн, хімічні товари).

Після політики вільної торгівлі немає іншої альтернативної торговельної політики, яка б впливала на міжнародний добробут позитивно. На цих висновках побудована ідея «другого кращого», що розглядалася англійцем Дж. Мідом у 1955 р.[14].

Представники іншої теорії (П. Робсон, А. Рюгман) вважають, що країни прямують до інтеграції своїх економік з метою подолання «фактора обмеженості» (сировина, інші фактори виробництва). Вважається, що цей фактор сприяв зростанню масштабів виробництва, розвитку

товарної диференціації і нових технологій.

Прихильники ще одного підходу вважають, що створення інтегрованої системи дає змогу ставити спільну мету і спільно її досягати (зростання зайнятості, виробництва, соціальна стабільність тощо). При цьому збільшується роль держави у вирішенні загальних проблем в рамках інтегрованої системи.

Неокейнсіанський напрям теорії міжнародної інтеграції відображено в концепції дирижізму (А. Філіп, Р. Купер та ін.). Головною проблемою регіональної економічної інтеграції є пошук оптимального сполучення національних програм господарської політики із забезпеченням переваг, які надає тісне економічне співробітництво. Однак, інтеграційні програми потребують створення наднаціональних керівних структур, на що не всі суб'єкти інтеграції завжди погоджуються.

Включення нових країн в систему світогосподарських зв'язків складний та суперечливий процес. В ньому неминучі протиріччя та конфлікти. Тому налагодження нових регіональних зв'язків передбачає пошук компромісів, можливостей для партнерських відносин. Все більш широкого розповсюдження набуває практика утворення спільних підприємств з наданням права власності іноземним учасникам, створення міжнародних консорціумів, промислово-фінансових груп з участю підприємств із різних країн, виділення в країнах особливих територій — вільних економічних зон особливо сприятливими умовами для зарубіжних інвесторів, падання концесій іноземним компаніям тощо.

Розвитку світогосподарських зв'язків на всіх їх ріннях сприяють міжнародні організації, що можуть бути регіональними та загальносвітовими, спеціалізуватися в різних сферах міжнародного співробітництва — в торгівлі, валютно-фінансовій, науково-технічній та інших сферах.

Міжнародна торгівля — найважливіша форма світогосподарських зв'язків. Через міжнародну торгівлю здійснюється рух товарів на світовому ринку [3].

На нашу думку, надати позитивний імпульс розвитку потужному промислово-виробничому потенціалу України, необхідно, поряд з послідовними ринковими реформами, істотно змінити структуру

промисловості, а також здійснити її технологічне оновлення. Разом з тим, треба відзначити, що для таких перетворень необхідні тривалий час та чималі кошти. Цьому процесу може сприяти відбудова зруйнованих зв'язків з країнами, що утворилися на місці СРСР, а також країнами східної Європи. Причому такі зв'язки повинні бути організовані на новій основі як міжнародні економічні зв'язки у відповідності з умовами, які є прийнятними в ринковій економіці.

Підписані та діють угоди про економічне співробітництво з Республікою Башкортостан, Республікою Саха (Якутія), Республікою Татарстан та ін. [12].

Важливе місце в економічному співробітництві України і іншими країнами займає співробітництво в науково технічній сфері та у галузі екології, що, зокрема, зумовлено необхідністю ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, які становлять загрозу не тільки для України, але й для всієї Європи.

Як член ООН, Україна входить у ряд міжнародних економічних організацій, органів ООН. Це такі організації як Економічна та Соціальна рада ООН (ЕКОСОС) та діюча під її егідою Європейська економічна комісія (ЕЕК). Основні напрямки діяльності полягають в сприянні міжнародній торгівлі, довгостроковому економічному плануванню та прогнозуванню, науково-технічному співробітництві та захисті навколишнього середовища [10].

Однією з перших програм допомоги, які були створені в рамках ООН є Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).

Із ООН пов'язані спеціальними угодами ряд самостійних автономних організацій, які в Статуті ООН названо спеціалізованими установами раціонального використання всіх видів електрозв'язку, включаючи космічний радіозв'язок [7].

Міжнародна організація праці (МОП) займається проблемами регламентації робочого часу, набором робочої сили, боротьбою з безробіттям, гарантуванням заробітної плати, що забезпечує задовільні умови життя, захистом працюючих від професійних хвороб та нещасних випадків тощо.

Треба відзначити, що в міжнародних організаціях ООН (рівно як і в

тих, що створюються під її егідою) Україна брала участь ще до державної незалежності.

Однак в цей період Україна не володіла фактичним правом на самостійні дії та рішення. Вона брала участь в ООН та його органах лише в якості «другого» представника СРСР.

Тільки з отриманням незалежності Україна стала повноправним (фактично, а не тільки юридично) членом ООН та організацій, що створюються в його рамках.

Велике значення має така організація як Генеральний альянс по тарифах та торгівлі (ГАТТ). Країни, що вступили в цю організацію беруть на себе зобов'язання будувати свої зовнішньоторгові відносини на визнаних світом договірно-правових принципах. З нашої точки зору, Україна також повинна домагатися на законних підставах відміни встановлених для колишнього СРСР дискримінаційних заходів, що перешкоджають одержанню нової технології та стримують поширення промислового експорту в розвинені країни. Всі проекти законодавчих актів, які спрямовані на перебудову зовнішньоекономічних зв'язків України, потрібно узгоджувати з вимогами ГАТТ.

Слід зазначити, що дуже важливим у розвитку нашої країни є підтримання курсу, який направлено на інтеграційні процеси. На сьогоднішній час Україна дуже повільно крокує до членства у світових організацій (табл. 1).

Таблиця 1. Список міжнародних організацій, членом або спостерігачем у яких є Україна [4]

Назва організації	Приєднання України	Статус
1	2	3
Організація Об'єднаних Націй	24 жовтня 1945	Українська та Білоруська Радянські Соціалістичні Республіки були членами-засновниками ООН поряд із Радянським Союзом у цілому.
Європейська економічна комісія ООН	28 березня 1947	учасник
Співдружність Незалежних Держав	8 грудня 1991	↑ Україна є членом-засновником СНД, але не ратифікувала Статута організації, отже не є дійсним членом.
Європейський банк реконструкції та розвитку	13 квітня 1992	учасник
Міжнародний валютний фонд	3 вересня 1992	учасник

Продовження табл. 1

Група Світового банку	Міжнародний банк реконструкції та розвитку	3 вересня 1992	учасник
	Міжнародна фінансова корпорація	1993	учасник
	Багатостороння агенція з гарантій інвестицій	1994	учасник
	Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів	7 липня 2000	учасник
	Міжнародна асоціація розвитку	27 травня 2004	учасник
Партнерство заради миру	8 лютого 1994	учасник	
Організація з безпеки і співробітництва в Європі	1 січня 1995 ^[3]	учасник	
Рада Європи	9 листопада 1995	учасник	
Центральноєвропейська ініціатива	31 травня 1996	учасник	
Рада євроатлантичного партнерства (en)	29 травня 1997 ^[4]	учасник	
ГУАМ – Організація за демократію та економічний розвиток	10 жовтня 1997	учасник	
Чорноморський банк торгівлі та розвитку (en)	1998	учасник	
Організація чорноморського економічного співробітництва	1 травня 1999	учасник	
Чорноморська група військово-морського співробітництва (en)	2 квітня 2001	учасник	
ЄврАзЕС	травень 2002	спостерігач	
Єдиний економічний простір (en)	19 вересня 2003	учасник	
Ініціатива Баку (en)	13 листопада 2004	учасник	
Спільнота демократичного вибору (en)	2 грудня 2005	учасник	
Чорноморський форум за діалог та партнерство (en)	5 липня 2006	учасник	
Франкофонія	29 вересня 2006	спостерігач	
Європейське енергетичне співтовариство (en)	17 листопада 2006	спостерігач, 24 вересня 2010 був підписаний протокол про приєднання та очікується його ратифікація.	

		<i>Продовження табл. 1</i>
Світова організація торгівлі	16 травня 2008	учасник
Центрально-Азіатське співробітництво (en)		спостерігач
Пакт стабільності у Південно-Східній Європі (en) ^[6]		спостерігач
Ініціатива співробітництва в Південно-Східній Європі (en)		спостерігач
Рада країн Балтійського моря		спостерігач
Рух неприєднання		спостерігач

Україна є також потенційним кандидатом до таких організацій:

- Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі (СЕФТА)
- Організація Північноатлантичного договору (НАТО)

На даний момент Україна усвідомлює, що без розвитку міжнародних економічних інтеграційних процесів вона не зможе поліпшити свої економічні показники і тому робить спроби вступити у світові об'єднання. Однак, на жаль, потрібнякі констатувати той факт, що особливих успіхів Україна поки не досягла й існує дуже багато труднощів, що постають на цьому шляху.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновки, що даному питанню приділяють дуже велику увагу всі країни світу. Об'єднання зусиль має на меті зміцнення своїх політичних позицій, а також поліпшення своїх економічних показників. Інтеграційні об'єднання є характерною рисою XXI століття, демонструючи свою ефективність протягом тривалого періоду. Однак, напевно, можна говорити і про те, що об'єднання можуть бути ефективними тільки у випадку, якщо її членами є країни, які відповідають певним критеріям.

Загальний розвиток міжнародних відносин, посилення процесів інтернаціоналізації та інтеграції у світовому господарстві сприяють появі нових координуючих міжнародних організацій та посилення впливу тих, які вже існують на сьогодні.

Аналіз соціально-економічного розвитку України в 90-ті роки показує, що практично за всіма параметрами оцінки готовності приєднатися до Європейського Союзу країна мала одні з найгірших показників у

Центральній та Східній Європі. В Україні за 22 років незалежності не вдалося провести ефективні реформи, глибока криза охопила практично всі сфери суспільства. Більше того, за рівнем соціально-економічного розвитку Україна почала суттєво відставати від багатьох країн субрегіону, а за оцінками конкурентоспроможності національної економіки посідала останні місця не тільки серед європейських країн, а й порівняно з багатьма країнами, що розвиваються. Відсутність громадського консенсусу щодо напрямів та темпів соціально-економічних реформ, практично стабільно неефективна діяльність урядів суттєво віддаляє перспективу повного членства України в ЄС. Очевидно, що тільки послідовні, глибокі та рішучі реформи можуть змінити цю тенденцію кардинально.

Україна на сьогодні за досягнутим у цілому (саме в цілому, а не в окремих галузях чи виробництвах) рівнем економічного розвитку не може бути активним учасником найбільш зрілих форм міжнародних інтеграційних процесів у найрозвинутіших гео економічних сегментах.

Україна також усвідомлює, що без участі в подібних об'єднаннях представляється досить складним поліпшити свої позиції на світовій арені. У зв'язку з цим відразу ж після проголошення незалежності Україна вибрала ЄС як пріоритетний напрямок інтеграції. ЄС на даному етапі є найбільш прогресуючим інтеграційним об'єднанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арефьева Е.В. Стратегия и тактика управления производственными системами / Е.В. Арефьева. – Х.: Основа, 2010. – 203 с.
2. Булатов А.С. Мировая экономика: Учебник для вузов. - М.: Юристь, 2010. - 734 с.
3. Держава та регіони, Серія: Економіка та підприємництво 2011 р., № 6, с. 202-206.
4. Єдиний державний реєстр міжнародних організацій, членом яких є Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/data/>.
5. Заява Верховної Ради України «Про формування Єдиного економічного простору України, Республіки Білорусь, Російської Федерації, Республіки Казахстан» // Відомості Верховної Ради. - 2003, - №36. - Ст.296.
6. Закон Верховної Ради України від 25 грудня 2002 р. № 368-IV «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво».
7. Кизим Н.А. Крупномасштабные экономико-производственные системы: органи-

- зация и хозяйствование / Н.А. Кизим. – Харьков: Бизнес-информ, 2012. – 228 с.
8. Ленский Е.В. Корпоративный бизнес / Е.В. Ленский; под ред. О.Н. Сосковца. – Мн.: «Армита — Маркетинг, Менеджмент», 2011. – 480с.
 9. Международные экономические отношения: Учебник для вузов. / Под ред. В.Е. Рыбалкина. 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ, 2011. - 497с.
 10. Михайлушкин А.И., Шимко П.Д. Международная экономика. - М.: Высшая школа, 2012. - 335 с.
 11. Силіна Т. Крістофер Паттен: «Євросоюз не буде глухим і нічим із приводу того, що відбувається в Україні» // Дзеркало тижня. - 2012. - № 44 (469). - С.12-14.
 12. Угода «Про формування Єдиного економічного простору».
 13. Угода «Про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями ГУУАМ».
 14. Mead James E. The Theory of International Economic Policy. Vol. 11. Trade and Welfare. London: Oxford University Press, 1955.